

Hattyúdalok

A Capella Silentium hangversenye
a Párbeszéd Házában,
2014. március 23-án, 16 órakor.

Műsor

JACQUES ARCADELT: IL BIANCO E DOLCE CIGNO (1539)

STEFANO BERNARDI: MISSA „IL BIANCO E DOLCE CIGNO” (1615) – KYRIE

PAUL HINDEMITH: UN CYGNE (1939)

STEFANO BERNARDI: MISSA „IL BIANCO E DOLCE CIGNO” – GLORIA

ORLANDO GIBBONS: THE SILVER SWAN (1612)

GARY BACHLUND: THE SILVER SWAN (1966)

ORLANDO GIBBONS: THE SILVER SWAN

* * *

MÁRAI SÁNDOR: HATTYÚ
közreműködik: Formán Bálint színművész

* * *

JULIAN WACHNER: DER SCHWAN (2001)

STEFANO BERNARDI: MISSA „IL BIANCO E DOLCE CIGNO” – SANCTUS

ORAZIO VECCHI: IL BIANCO E DOLCE CIGNO (1589)

STEFANO BERNARDI: MISSA „IL BIANCO E DOLCE CIGNO” – AGNUS DEI

LUCA MARENZIO: BIANCHI CIGNI (1582)

Kérjük, a műsorszámok között ne tapsoljanak!

A koncert után köszönettel fogadjuk az énekegyüttes működésére fordítandó adományait a kijáratnál elhelyezett kosarakban.

www.capellasilentium.hu

„Ob lassan szállj és hosszan énekelj,
Haldokló hattyúm, szép emlékezet!...”
(Petőfi Sándor)

JACQUES ARCADELT: IL BIANCO E DOLCE CIGNO

Piccola morte – kis halál. Így nevezték az orgazmust a 16. századi Itáliában. Mert mindent virágnyelven mondtak; allegóriában fejezte ki magát a festő, a költő és a művelt udvari ember is, amikor vacsora után, a Fejedelemszöny palotájában társalgott zenélés-táncolás mellett, érdekes kérdéseken vitázva, elmét próbáló játékokat játszva. „Máskor különféle témákról vitáztak, vagy szellemes mondásokkal csipkelődtek; gyakran, mint manapság mondják, emblémákat [impresa] gondoltak ki; ezek az eszmefuttatások olyannyira kedveltek voltak, hogy a palota kiváló elmékkal volt tele” – írja Baldassare Castiglione 1528-ban kiadott híres munkájában, Az udvari ember című könyvben. Ilyen rejtvénytudó allegória ennek a műnek a szövege is vágyról, szerelemről, a kétértelmű boldog halálról, egyben a 16. század fő világi műfajává vált madrigál egyik mintaadó darabja. (A madrigál szövegérthetőséget szem előtt tartó, a költemény egyes szavait, kifejezéseit zenei eszközökkel megjelenítő vokális mű, mely legtöbbször a társas zenélés egyik fő formáját jelentette.) Ez a madrigál **Jacques Arcadelt** (1507 k. – 1568) 1539-ben kiadott első madrigálkötetének nyitódarabja. A kötet a kor legnépszerűbb, legtöbbször – negyvenöt alkalommal – utánnymotott kiadványa lett. Arcadelt még nem „bennszülött” madrigalista volt, Németalföldről szerződötték Itáliába; Firenzében és Rómában, a pápai udvarban működött a Sixtusi kápolna fiúkarának vezetőjeként, majd Franciaországba tért vissza, és ott is hunyt el. Népszerűségét mutatja, hogy híre és hatása halála után is élt, egy olyan világban, amikor szinte kizárólag kortárs zenét játszottak. Caravaggio *A lantjátékos* című, az 1590-es években készült híres festményén is Arcadelt egyik madrigálkönyve fekszik nyitva a muzsikus előtt.

Il bianco e dolce cigno cantando more.
Et io piangendo giung'al fin del viver mio.
Stran'e diversa sorte, ch'ei more sconcolato,
et io moro beato.
Morte che nel morire m'empie di gioia
tutto e di desire.
Se nel morir' altro dolor non sento,
di mille mort'il dì sarei contento.

A fehér és kedves hattyú énekelve hal meg.
És én sírva érkezem életem végéhez.
Különös és sokféle sors: ő vigasztalanul hal meg,
én pedig boldogan halok meg.
Halál, amely haldoklásom alatt
megtölt minden örömmel és vággyal.
Ha a haldoklásban nem éreznék más fájdalmat,
naponta ezer halállal is megelégednék.

STEFANO BERNARDI: MISSA „IL BIANCO E DOLCE CIGNO” – KYRIE

A 15–16. században bevett gyakorlat volt, hogy jól ismert világi dalokat, többszólamú műveket – a kor slágereit – egyházi zenében, misékben is feldolgozták, tekintet nélkül arra, hogy az eredeti mű miről szólt. Az Arcadeltnél két-három emberöltővel fiatalabb zeneszerző és elméletíró, **Stefano Bernardi** (1585 k. – 1636) az *Il bianco e dolce cigno* kezdetű madrigál elejét és végét idézi a mise minden tételében, szabadon. Bernardi Veronában született, de 1622-ben elhagyta Itáliát, 1624-ben Salzburgban telepedett le, ahol a dóm felszentelési ünnepségeire is komponált zenét. Ez a miséje – amely úgynevezett kis mise (missa brevis), mert hiányzik belőle a Credo tétel – 1615-ben, Velencében kiadott misekönyvében jelent meg, és afféle stílusgyakorlatként hathatott, hiszen jó ötven évvel korábbi technikát alkalmazott benne a szerző. A mise tételeit különálló zenei egységekként adjuk elő a műsorban.

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Uram, irgalmazz!
Krisztus, kegyelmezz!
Uram, irgalmazz!

PAUL HINDEMITH: UN CYGNE

Paul Hindemith (1895–1963) a 20. század első felének egyik legjelentősebb német zeneszerzője, ma elsősorban a *Mathis, a festő* című szimfónia és a *Johanna a máglyán* oratórium szerzőjeként tartják számon. Stílusát nem a Schönberg-iskola atonalitása határozta meg, az ő zenéje nem radikálisan új, de mindenképpen újszerű és egyéni. Számos kórusművet, többnyire ciklusokat, gyűjteményeket komponált, ezek közé tartozik a Rilke-versekre készült hat chason, amelyet 1939-ben, Svájcban komponált, miután művei tiltólistára kerültek hazájában, és az emigrációt választotta.

Rainer Maria Rilke: Un cygne – Egy hattyú

Un cygne avance sur l'eau
tout entouré de lui-même,
comme un glissant tableau;
ainsi à certains instants
un être que l'on aime
est tout un espace mouvant.

Il se rapproche, doublé,
comme ce cygne qui nage,
sur notre âme troublée...
qui à cet être ajoute
la tremblante image
de bonheur et de doute.

Egy hattyú halad a vízen,
önmagával egészen körülvéve,
mint egy sikló kép;
ilyen némely pillanatban
egy lény, akit szeretünk:
mozgó tér.

Közeledik, megkettőzve,
mint ez a hattyú
ami zavaros lelkünkön úszik...
és amely ehhez a lényhez hozzáadja
remegő képét
a boldogságnak és a kétségnek.

STEFANO BERNARDI: GLORIA A MISÉBŐL

Gloria in excelsis Deo et in terra pax
hominibus bonae voluntatis. Laudamus te,
benedicimus te, adoramus te, glorificamus te,
gratias agimus tibi propter magnam gloriam
tuam, Domine Deus, Rex caelestis, Deus
Pater omnipotens. Domine Fili unigenite,
Iesu Christe, Domine Deus, Agnus Dei,
Filius Patris, Qui tollis peccata mundi
miserere nobis; Qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram. Qui sedes
ad dexteram Patris, miserere nobis.
Quoniam tu solus Sanctus, Tu solus
Dominus, Tu solus Altissimus, Iesu Christe,
cum Sancto Spiritu: in gloria Dei Patris.

Dicsőség a magasságban Istennek és a
földön békesség a jóakarató embereknek.
Dicsőítünk téged, áldunk téged, imádunk
téged, magasztalunk téged, hálát adunk
neked nagy dicsőségedért, Urunk és
Istenünk, mennyei király, mindenható
Atyaisten. Urunk, Jézus Krisztus, egyszülött
Fiú, Urunk és Istenünk, Isten báránya, az
Atyának fia, te elveszed a világ bűneit,
irgalmazz nekünk; te elveszed a világ bűneit,
hallgasd meg könyörgésünket. Te az Atya
jobbján ülsz, irgalmazz nekünk. Mert
egyedül te vagy a Szent, te vagy az Úr, te
vagy az egyetlen Fölség, Jézus Krisztus, a
Szentlélekkel együtt, az Atyaisten
dicsőségében.

ORLANDO GIBBONS: THE SILVER SWAN

A görög mitológiáig visszavezethető hiedelem szerint a hattyúk haláluk előtt énekelnek, noha életükben ezt soha nem teszik. Orlando Gibbons (1583–1625) erre az Ezópusz, Aiszkhülosz,

Platón, Arisztotelész és Ovidius által is idézett metaforikus képre utal 1612-ben megjelent, szintén népszerűvé vált madrigáljában, amelynek szövegét valószínűleg ő maga írta, a hattyúval és a lúddal Ezópusz meséjére utalva:

Egy gazdag ember ludat és hattyút nevelt együtt, de nem ugyanabból a célból: az egyiket éneke miatt, a másikat asztala számára. Mikor pedig a lúdnak el kellett szenvednie azt, amiért nevelték, történetesen éjszaka volt, és a sötétség miatt nem tudták megkülönböztetni őket egymástól. A hattyú, amelyet a lúd helyett elvittek, ekkor halotti énekbe kezd; és énekével jelzi természetét, a haláltól meg is menekül dalával. – A mese bizonyítja, hogy a művészet sokszor elodázza a véget.” (*Sarkady János fordítása*)

La Fontaine verziójában a tanulság egyértelműbb: „Aki ügyesen forgatja a szavakat, még a legreménytelenebb helyzetekből is kiutat talál.”

Ha Arcadelt hattyús madrigálja a műfaj egyik első emblematikus darabja volt, Gibbons kompozíciója az utolsó; nem kizárt, hogy a mese tanulságával egy akkoriban aktuális jelenségre, az Erzsébet-kori madrigál virágzásának végére, a számára kevésbé értékes új zenei stílus eljövételére utal a zeneszerző.

The silver swan, who, living, had no note,
when death approached, unlocked her silent
throat.
Leaning her breast upon the reedy shore,
thus sang her first and last, and sang no more:
„Farewell, all joys! O death,
come close mine eyes!
More geese than swans now live,
more fools than wise.”

Az ezüst hattyú, aki életében egy hangot sem
énekelt, mikor a halál megkönyékezte,
megnyitotta csendes torkát.
A nádas partszegély felé hajlította mellkasát,
így énekelt ő először – és utoljára, és soha többé:
„Isten veletek, örömök! Ó, Halál, gyere, zárd le
szememet!
Több lúd él már, mint hattyú;
több a bolond, mint a bölcs.”

GARY BACHLUND: THE SILVER SWAN

Gary Bachlund életéről keveset tudni, pedig kortársunk: Kaliforniában született, de Berlinben él, hivatásos operaénekesként dolgozott, számos Wagner-opera főszerepét és nem kevésbé igényes mellékszerepét énekelte. Ma már visszavonult énekesként, 1996 óta a komponálásnak él. Honlapja szerint 1200 dalt és sok kórusművet írt. Műve Gibbons madrigáljának szövegére készült 1966-ban.

JULIAN WACHNER: DER SCHWAN

Az 1970-ben született Julian Wachner a New York-i Broadway és a Wall Street találkozásánál álló gyönyörű, nagy területen elhelyezkedő és igen gazdag Trinity Church zeneigazgatója. Sokoldalú, rendkívül tevékeny zeneszerző, karmester, karnagy, orgonaművész és koncertszervező. Hivatásából fakadóan rengeteg egyházi kórusművet írt, világi kórusműveinek száma ennél jóval kisebb. Hat, egy-egy állatról szóló Rilke-vers kapott helyet 2001-ben megjelent sorozatában, ennek egyik tétele az itt elhangzó zenemű. A költemény összetett – kétértelmű szavaival, kifejezéseivel, bonyolult mondatszerkezetével valószínűleg német anyanyelvűeknek sem egyszerű olvasnivaló.

Rainer Maria Rilke: Der Schwan – A hattyú

Diese Mühsal, durch noch Ungetanes
schwer und wie gebunden hinzugehn,
gleich dem ungeschaffnen Gang des Schwanes.

Und das Sterben, dieses Nichtmehrfassen
jenes Grunds, auf dem wir täglich stehn,
seinem ängstlichen Sich-Niederlassen - :

in die Wasser, die ihn sanft empfangen
und die sich, wie glücklich und vergangen,
unter ihm zurückziehen, Flut um Flut;
während er unendlich still und sicher
immer mündiger und königlicher
und gelassener zu ziehn geruht.

Félni egyre, élni vontatottan,
életünk, akár a hattyú útja,
mellyet még le sem írt a habokban.

És meghalni, titkosan elülni
mily elembe jártunk itt, ki tudja,
mint mikor hattyút látsz elmerülni: -

A vizen, mely nyájasan fogadja,
fodrozódik, elmulik alatta,
s boldogan gyűrűzik föl a hab,
míg a hattyú csöndesen kiválik,
mind nyugodtabb, tisztább és királyibb
méltósággal cél felé halad.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

STEFANO BERNARDI: SANCTUS ÉS BENEDICTUS A MISÉBŐL

Szólót énekel Thurnay Viola, Mészáros Máttyás, Szilvay Máté

Sanctus, Sanctus, Sanctus,
Dominus Deus Sabaoth.
Pleni sunt caeli et terra gloria tua.
Hosanna in excelsis.

Szent vagy, szent vagy, szent vagy,
mindenség Ura, Istene.
Dicsőséged betölti a mennyet és a földet.
Hozsanna a magasságban.

Benedictus qui venit in nomine Domini.
Hosanna in excelsis.

Áldott, aki az Úr nevében jön.
Hozsanna a magasságban.

ORAZIO VECCHI: IL BIANCO E DOLCE CIGNO

Drámai érzéke, kontrasztok iránti vonzalma a zenés színház egyik 16. századi előfutárává tette az Arcadelt utáni generáció egyik legmegbecsültebb zeneszerzőjét, a Modenában született és az Este család udvarában szolgált Orazio Vecchit (1550–1605). Ötszólamú madrigáljainak 1589-ben megjelent első kötetében található Arcadelt híres madrigáljának a feldolgozása, amely avantgárd merészséggel nem egymás után hozza, hanem *egymásra* helyezi a kontrasztáló szakaszokat, karaktereket. A hosszú értékekben megszólaló, sötét színű mély szólamokra „rakódik rá” a felső szólamok könnyed, táncos dallama. Emellett rövidsége ellenére szokatlanul sok karaktert vonultat fel; szövege megegyezik az Arcadelt-madrigáléval.

STEFANO BERNARDI: AGNUS DEI A MISÉBŐL

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.

Isten Báránya, ki elveszed a világ bűneit:
irgalmazz nekünk!

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.

Isten Báránya, ki elveszed a világ bűneit:
irgalmazz nekünk!

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem.

Isten Báránya, ki elveszed a világ bűneit:
adj nekünk békét!

LUCA MARENZIO: BIANCHI CIGNI

Ahogyan Orazio Vecchi, Luca Marenzio is az Este családnál szolgált az 1580-as években, de ő a hercegség ferrarai udvarában, Luigi d'Este bíboros alkalmazásában. A bíboros valódi ínyenc volt, különleges ízléssel megáldva, az avantgárd, merész zenét kedvelte, az ő kezdeményezésére jött létre a nagyhírű *Concerto delle donne*, azaz énekesként, hangszerjátékosként és táncosként egyaránt páratlan tehetségű nőkből álló zenei együttes. Ennek egyik oszlopos tagja volt Laura Peperara (vagy Peperara) szoprán, akinek a ferrarai udvarban alkotó költőfejedelem, Torquato Tasso költeményeinek a nagy részét ajánlotta, és akinek 1583-ban rendezett esküvői ünnepségeire Tasso madrigálintológiát állított össze *Il lauro verde* címmel. Ennek első költeményét valószínűleg maga d'Este bíboros írta. Mint egy szonettkoszorúnál, az egyes részek utolsó sora itt is megegyezik a rájuk következő rész első sorával, valamint a költő a *lauro* (költői babér, dicsőség, erény), a Laura név és ezekhez hasonló szavakkal játszik, ahogyan Petrarca is tette öelötte kétszáz évvel. A verset az udvar első számú büszkesége, **Luca Marenzio** (1553 vagy 1554 – 1599) öntötte zenébe. Ez a zeneszerző egyik legvirtuózabb, legnagyobb szabású madrigálja (érdekes összehasonlítani Arcadelt művével, honnan hova jutott a műfaj ötven év alatt); Gibbons madrigáljával ellentétben a „hamis”, régi költészet (zene?) után eljött új, „igazi” költészet (zene) diadalát hirdeti.

Az utalásokban gazdag allegória egyik kulcsfigurája Phaeton félisten, aki Ovidius elbeszélése szerint apja, a Napisten szekerén száguldozott könnyelműen az égen, de nem tudta féken tartani a lovait, így a lánggra kapott szekér majdhogynem felgyújtotta a világot (ekkor száradtak ki a sivatagok, váltak egyes népcsoportok fekete bőrűekké). Ezt megelőzendő Phaeton apja, Helios (őt később Apolló, a fény, a költészet és a zene istene váltotta fel) a füle mellől küldött villámmal vetett véget az ámokfutásnak. „Míg Phaeton, lánggal lobogó rőt-szőke hajával hull lefelé fövel, hosszú vonalat von a légben, mint amiképp olykor valamely csillag, ha a tiszta égboltról nem esik le ugyan; de lehullani látszik” (Devecseri Gábor fordítása). Phaeton a napszekerrel a Pó folyóval azonosított, mitikus Eridanus folyóba zuhant, hűgái pedig, a Heliasok (nimfák) elsiratták őt a parton. Azonban közben fává változtak; anyjuk ki akarta őket szabadítani, de csak fájdalmas sebeket ejtett rajtuk; könnyük a napon megmerevült, „tisza folyóvíz fogja fel és díszül viszi el Latium-beli nőknek.” Látta e szörnyű csodát Cygnus, Phaetonnak rokona, aki érzelmileg közel állt a póruházi félistenhez. „Most birodalmát elhagyván (...) a hugokból lett ligetet bezokogja, s lám elvékonyodik mély hangja, s a fürtje fehérlik immár: tollá lesz, kebeléből ív-nyaka nyúlik föl magasan, piros ujjait egybe a hártya köríti, toll fedi oldalait, tompult csőr fogja be ajkát. (...) Posványt, tág tavakat kedvel, lobogó tüzet útál, és a folyót, a tüzet fojtót, választja lakásul.”

Bianchi Cigni e canori,
Che de la secca fronde
Cantaste i falsi pregi e i finti honori,
Qui, dove in riva à l'onde
Del Rè de' fiumi altero
Piangono il caso fero
Del mal cauto Fetonte le sorelle,
Alzate il novo Lauro oltra le stelle.

Fehér, édesen éneklő hattyúk,
kik elszáradt babérkoszorúkkal
énekeltétek a hamis erkölcsöket és
színlelt becsületet; – itt, ahol a folyók büszke
királyának hullámai mellett
a meggondolatlan Phaethon hűgái
siratják az ő kegyetlen sorsát –,
emeljétek az új babért a csillagok fölé!

Alzate il novo Lauro oltra stelle,
Vaghe e leggiadre Ninfe,
E in queste parte e in quelle
Di mormoranti linfe
E di garruli augei le piagge, i monti,
E le profonde valli
Rimbombin sì che l'aura il verde Lauro
Porti da l'Indo al Mauro.

Emeljétek az új babért a csillagok fölé,
kedves és kecses nimfák,
és a vidéknek ezen a részén
– hol tiszta vizeik csobogását,
hol a madarak csivitelését
visszhangozzák a folyópartok és a hegyek
és a mély völgyek, úgy, hogy
a szellők vigyék a zöld babér hírért a Föld határáig –,

E voi, di fiumi e fonti
Naiadi, al suon de' liquidi cristalli
Guidate dolci ed amorosi balli.

valamint ti, folyók és tavaszok najádjai,
kristálytisza vizek hangjára
lejtsetek kecses és szerelmes táncokat!

Guidate dolci ed amorosi balli,
Saltanti Capri e snelli
Fauni e Silvani uniti,
A gara hor questi, hor quelli,
Co' pie' vaghi e spediti
Premete i duri e non segnati calli.
Et voi pastori usciti
De le vostre capanne,
Con le incerate canne
Del verde Lauro ergete al Ciel gli honori,
Bianchi Cigni e canori.

Lejtsetek kecses és szerelmes táncokat,
szökellő kőszáli kecskéekkel, sudár
faunokkal és erdei teremtményekkel együtt,
versengve, most ti, most ők;
kecses és villámgyors lábakkal
tapossátok ki a sziklaszilárd, jelöletlen utakat.
És ti is [táncoljatok], pásztorok, kik
pásztorsípjaitokkal
kibújtatok kunyhóitokból.
Emeljétek az egekig a zöld babér dicsőségét,
fehér és édesen éneklő hattyúk!

* * *

A **Capella Silentium** 2009 októberében alakult, műsorait egy-egy zenetörténeti téma, jelenség köré szerkeszti. Az énekegyüttes legfiatalabb kórusként megnyerte kategóriáját a **bécsi Nemzetközi Schubert Versenyen** 2010 novemberében, ugyanitt elnyerte a kötelező mű legjobb előadásáért járó különdíjat, valamint továbbjutott a nagydíjas versenyre is. 2012 októberében, a második helyen végzett a **Riminiben megrendezett nemzetközi kórusverseny** vegyeskari kategóriájában, illetve a legjobb kamarakórusnak járó különdíjat is neki ítélte a nemzetközi zsűri.

A CAPELLA SILENTIUM TAGJAI:

Balla Boglárka
Balogh Máté Gergely
Csernyik Balázs Ferenc
Csipes Zoltán
Góbi Sándor
Karsa Ilona
Középesy László
Mészáros Máttyás
Nagy Melinda
Stippinger Anita
Szablics Karolin
Szilvay Máté
Terray Boglárka
Thurnay Viola

Művészeti vezető: Várkonyi Tamás

www.capellasilentium.hu

A CAPELLA SILENTIUM ÉNEKEGYÜTTES EDDIGI MŰSORAI

O lux et decus Hispaniae – Hispánia kincsei

Amerika hangja

Harangszó a tenger mélyéről – Johannes Brahms titokzatos világa

There is sweet music – európai körkép a századfordulóról

Hang, szó, kép – Luca Marenzio művei

À la française – Francia módra

A kánon művészete

Hommage à Josquin

„Stran'e diversa sorte” – Sokféle különös sors, sokféle különös zene

„Szerelemről dalolnék merészen...” – Petrarca-madrigálok a 16. és 20. századból

Romantikus reneszánsz – az egyházzene újjászületése a 19. században

Do, re, mi... – skálából lett remekművek